

Επιχείρηση «πατάτες»

Είχε πέσει μεγάλη πείνα. Η τσακαλοπαρέα είχε τρεις ολόκληρες μέρες να βάλει μπουκιά στο στόμα της, εξόν από κάτι ξεροκόμματα, που ο Τάκης, ο μεγαλύτερος, τα μούσκευε πρώτα στο νερό της βροχής που μάζευε από το λούκι της σκεπής σ' ένα κατσαρολάκι, και μετά τα μοίραζε δίκαια: ένα ξεροκόμματο αυτός, ένα ο Θανάσης και δύο ο Ντίνος, που πολύ μικρότερός τους τα χρειαζότανε περισσότερο.

Ήτανε Φλεβάρης του 1942 και δεν υπήρχε φαί στη γύρα ούτε για δείγμα. Ο Τάκης έβλεπε στον ύπνο του τον χυλό που τρώγανε στο ορφανοτροφείο, πριν το επιτάξουνε οι Γερμανοί καταχτητές και τους πετάξουνε στον δρόμο για να το κάνουνε νοσοκομείο, και του τρέχανε τα σάλια πάνω στα παλιόπανα που 'βαζε για μαξιλάρι. Έπρεπε να 'σαι σπουδαίος ψαράς για να ψαρέψεις μέσα στο θολό νεροζούμι κανένα φασόλι ή κάποιο κομμάτι πατάτας ολόκληρο. Αλλά όσο τον αηδίαζε ο χυλός τότε τόσο τον λιγουρευότανε τώρα, που το στομάχι του έπαιζε βιολί ολημερίς κι ολονυχτίς κι αυτός έκλεινε τ' αυτιά του κάνοντας τάχατες τον ανήξερο.

Απέναντι από τα τούβλα του Παπαγεωργίου, στο ερημωμένο σπιτάκι του φύλακα όπου είχαν βρει καταφύγιο οι τρεις τους, ο Τάκης κοίταξε τους άλλους δύο της παρέας με νόημα. Αφού η Σταυρούλα είχε μέρες να φανεί δε γινότανε αλλιώς. Μ' ένα νεύμα του κεφαλιού τούς έδειξε τα μακριά ξύλα με την πιρούνα καρφωμένη στην άκρη τους, που περιμένανε όρθια στη γωνία. Επιχείρηση ΑΒΕΖ, δεν υπήρχε άλλη λύση. Την είχαν ξανακάνει δύο φορές τη δουλειά και την ξέρανε. Την ξέρανε, που λέει ο λόγος, γιατί ποτέ δεν μπορούσες να 'σαι σίγουρος ότι την επόμενη φορά θα τα καταφέρεις.

Μέσα στο χαμηλοτάβανο, παγωμένο καμαράκι περιμένανε λίγο ακόμα να σουρουπώσει. Τώρα τον Φλεβάρη το σκοτάδι άρχιζε ν' ανεβαίνει από τις πέντε, και στις έξι, που οι φανοστάτες του δρόμου δεν είχαν ανάψει ακόμα, μπορούσε να τους σκεπάζει αρκετά έτσι που να χτυπήσουνε στα γρήγορα και να το βάλουνε στα πόδια, πριν τους δει ο Γερμανός φρουρός κι αρχίσει να τους γαζώνει με το αυτόματο.

Από τα τούβλα του Παπαγεωργίου, που ήτανε ζυμωμένα με την αλμύρα της θάλασσας, ανεβήκανε στην Εγνατία κι από κει τραβήξανε ίσια για την πλατεία Αντιγονιδών. Κρατούσανε τα τρία ξύλα στο χέρι, είχανε βγάλει τις πιρούνες για να μη δίνουνε στόχο και τρυπώνανε στα στενοσόκακα. Γλιστρούσανε δίπλα στους τοίχους των σπιτιών γλείφοντας με τ' αποφόρια τους τις πόρτες και τα παράθυρα, που μόλις σκοτείνιαζε έκλειναν ερμητικά, και πατούσανε με τα παλιοπάπουτσά τους το χιόνι, που στις άκρες των δρόμων είχε κρυσταλλώσει και κριτσάνιζε.

Οι Γερμανοί απαγόρευαν συνήθως την κυκλοφορία με-

τά τις εννιά το βράδυ, άλλες όμως φορές την απαγόρευαν και νωρίτερα. Έτσι, με το που η κορυφή του Ολύμπου άρχιζε να καταπίνει σιγά σιγά τον ήλιο στην αντικρινή στεριά, οι άνθρωποι κλειδαμπαρώνονταν στα χαμόσπιτά τους και βαρούσαν σιωπητήριο: αν ήτανε δυνατόν να μην ακούγεται ούτε η αναπνοή τους.

Όταν φτάσανε στην οδό Παπαζώλη, ο Τάκης, ο Θανάσης κι ο Ντίνος σταματήσανε πίσω από μια μάντρα. Απέναντί τους και λίγο διαγώνια ο Γερμανός φρουρός βάδιζε παράλληλα με τον τοίχο του εργοστασίου. Το εργοστάσιο που έφτιαχνε τα μακαρόνια ABEZ έπιανε όλο το τετράγωνο κι ο φρουρός έπρεπε να κυκλώσει το κτίριο και να γυρίσει πίσω με το σταθερό στρατιωτικό του βάδισμα ν' αντηχεί στο πεζοδρόμιο.

Όσο να επιστρέψει, οι τρεις τους προλάβαιναν να τρέξουνε, κι από τ' ανοιχτά παράθυρα του υπογείου, όπου ήταν αραδιασμένα βουνά από πατάτες προορισμένες αποκλειστικά για τις ανάγκες του γερμανικού στρατού, να περάσουνε τα ξύλα μέσα και με τις πιρούνες τους να καμακώσουνε όσες πρόφταιναν.

Συνήθως καμάκωναν από μία ο καθένας και μόνο αν ήτανε πολύ τυχεροί σε κάποια πιρούνα καρφώνονταν δύο μεγαλούτσικες. Και τότε, όταν μετά το ποδοβολητό της φυγής στους γύρω δρόμους το καταλάβαιναν, σήνανε ολόκληρο πανηγύρι. Πανηγυρίζανε για την τύχη που εκείνη τη φορά ήτανε με το μέρος τους.

Κρύφτηκαν πίσω από τα δέντρα και με το που η φιγούρα του φρουρού χάθηκε στη στροφή, ο Τάκης ψιθύρισε «τώρα» και οι τρεις πιτσιρίκοι ξεχύθηκαν. Τρέξανε απέναντι, σκύψανε, ρίξανε μέσα τα καμάκια, κάρφωσαν και τρά-

βηξαν. Βγάλανε τις πατάτες και τις ρίξανε στις τσέπες τους έτοιμοι να φύγουν.

Όμως, την ώρα που ο Τάκης κι ο Θανάσης κάνανε τα πρώτα βήματα της οπισθοχώρησης, ο Ντίνος ξανάσκυψε στο ανοιχτό παράθυρο του υπογείου. Ακούγοντας μόνο την πείνα, θεωριεμένη από τρεις μέρες αφαγία να φωνάζει με όλη της τη δύναμη μέσα του, χτύπησε με το κοντάρι του τις πατάτες για δεύτερη φορά.

—Τι κάνεις, μικρέ; ψιθύρισε ο Τάκης, που τον είδε τελευταία στιγμή και δεν πίστευε στα μάτια του.

Είχε μαλλιάσει η γλώσσα του να το λέει και να το ξαναλέει. Ο χρόνος τους ήτανε μετρημένος. Τριάντα έξι αρβυλιές του Γερμανού φρουρού κι ούτε μισή παραπάνω. Μία μπορούσε να σου στοιχίσει τη ζωή.

—Πίσω, μικρέ, φύγαμε! φώναξε στον Ντίνο αγριεμένος και τον τράβηξε από την άκρη του ξεχειλωμένου του πουλόβερ.

Ο Ντίνος σύρθηκε στο χώμα. Το κοντάρι γλίστρησε από το χέρι του κι έπεσε πάνω στο σωρό με τις πατάτες. Ο μικρός πρόλαβε να το βάλει στα πόδια πίσω από τους άλλους δύο την ώρα που ο Γερμανός φρουρός φάνηκε στη γωνιά.

—Verflucht! Verflucht!¹ ούρλιαξε ο Γερμαναράς. Κοντοστάθηκε και σήκωσε το αυτόματο. Γάζωσε τη νύχτα προς τα κει που είχανε χαθεί τα παιδιά.

Όμως αυτή τη φορά η τύχη ήτανε με το μέρος τους.

1. Καταραμένοι.

Η Σταυρούλα

Με το χάραμα η Σταυρούλα ξεπρόβαλε από το πορτάκι της κουζίνας. Το τράβηξε πίσω της με προσοχή να μην κάνει θόρυβο και έκανε ό,τι κάθε πρωί την ίδια περίπου ώρα: στάθηκε ακίνητη στο πεζούλι, πήρε βαθιά ανάσα και κοίταξε τον κήπο της γιαγιάς της. Της άρεσε ακόμα κι έτσι, χειμωνιάτικος και φτωχός. Μερικά λάχανα, κρεμμύδια, κάτι μισομαδημένα μπρόκολα και τα συνηθισμένα μυρωδικά: δενδρολίβανος και δάφνη.

«Ο χειμώνας δεν είναι καλή εποχή για την πείνα» έλεγε η γιαγιά της από τον Νοέμβρη που πιάσανε τα κρύα κι έπεσε το πρώτο χιόνι. Ένα παραπάνω που οι Γερμανοί αρχίσανε να μαζεύουνε ό,τι φαγώσιμο υπήρχε σε σπίτια, κήπους και μαγαζιά για τις ανάγκες του στρατού τους κι ο κοσμάκης άρχισε να πουλάει ό,τι είχε και δεν είχε για να βρει ένα σακουλάκι αλεύρι ή λίγο λάδι από κείνο που δεν έκανε ούτε για τηγάνισμα.

Σ' αυτό τον χειμωνιάτικο κήπο μόνο η πορτοκαλιά γεννοβολούσε πορτοκάλια ασταμάτητα. Τα μάζευαν πριν προλάβουν να ωριμάσουν καλά καλά, από φόβο μη τα πάρουν

χαμπάρι οι Γερμανοί που φύλαγαν τα γύρω εργοστάσια και τις επιταγμένες αποθήκες και τα μαζώζουν κι αυτά.

Μ' αυτά τα πορτοκάλια προσπαθούσανε να χορτάσουν την πείνα τους η Σταυρούλα, ο αδερφός της ο Άρης, που σπούδαζε στη Γεωπονική Σχολή του πανεπιστημίου, η μαμά της, ο μπαμπάς της και μισή ντουζίνα γειτονόπουλα που, μοιράζοντας υπομονετικά μεταξύ τους τις μέρες, περνούσανε με τη σειρά από το κουζινάκι της γιαγιάς στο πίσω μέρος του σπιτιού για να πιούνε την πορτοκαλάδα τους. Μ' αυτά τα πορτοκάλια ζύμωνε η γιαγιά της το καλαμποκάλευρο, έσταζε δύο σταγόνες λάδι, έριχνε μια στάλα ζάχαρη, σκόρπιζε πού και πού και καμιά σταφίδα φουσκωμένη από το νερό κι έφτιαχνε την καλαμποκόπιτα που άρεσε πολύ στη Σταυρούλα.

Η Σταυρούλα κοίταξε προς τη μεριά του υφαντουργείου Τόρρες. Δύο Γερμανοί στρατιώτες με τ' αμπέχονα ριγμένα στους ώμους καπνίζανε και μιλούσανε στηριγμένοι σ' ένα στρατιωτικό φορτηγό. Γύρισαν, την κοίταξαν κι εκείνοι αλλά γρήγορα στρέψανε την προσοχή τους στην κουβέ-ντα. Απ' αυτή δεν είχαν να φοβηθούνε τίποτα.

Η Σταυρούλα άνοιξε το πορτάκι του κήπου κι έστριψε αριστερά. Ίσια μπροστά της η θάλασσα. Ούτε διακόσια μέτρα από τον κήπο τους απλωνότανε κρύα και ήσυχη να ασημίζει μ' εκείνο το χειμωνιάτικο γκριζο, σαν τα φτερά των γλάρων στην καταχνιά. Και μπροστά κατά μήκος της, φύλακες όχι και τόσο πειθαρχημένοι, βάρκες μεγάλες και μικρές σκορπισμένες στην αμμουδιά. Αλμύρα και ψαρίλα φτάνανε στα ρουθούνια της Σταυρούλας.

Περπάτησε προς τα τούβλα του Παπαγεωργίου κι όταν έφτασε στο ύψος του μικρού έρημου σπιτιού, που κάποτε

χρησιμοποιούσε ο φύλακας του εργοστασίου, άρχισε να σφυρίζει έναν σκοπό: «Κοροΐδο Μουσσολίνι, κανείς σας δε θα μείνει, εσύ και η πατρίδα σου η γελοία...». Ύστερα προχώρησε στην αμμουδιά και πήγε και στάθηκε δίπλα στη βάρκα τους.

Ο Τάκης, ο Θανάσης κι ο Ντίνος βγήκανε από την πόρτα με προφύλαξη και τρέξανε σκυφτοί προς το μέρος της Σταυρούλας. Τα χνότα τους σαν μικρά τοπικά σύννεφα ασπρίζανε στην παγωνιά. Χωρίς να πούνε κουβέντα γραπώσανε τη βάρκα κι αρχίσανε να τη σπρώχνουνε προς τη θάλασσα.

Πριν η βάρκα βουτήξει ολόκληρη στο νερό είχανε πηδήσει μέσα όλοι εκτός από τον Τάκη, που της έδωσε την τελευταία γερή σπρωξιά και μ' ένα γενναίο σάλτο έπεσε με το στήθος στην πλώρη της. Τα τρύπια παπούτσια του κρεμαστήκανε με τρόμο λίγα εκατοστά πάνω από το θαλασσινό νερό.

Με τα κουπιά τα παιδιά ανοιχτήκανε γρήγορα και η Σταυρούλα έβγαλε τις πετονιές από την τσάντα. Συνήθως ψαρεύανε οι τρεις κι ο Ντίνος στρογγυλοκαθισμένος στην κουπαστή δόλωνε το σκουλήκι. Αν δεν τσίμπαγε στο σημείο που στέκονταν, θα μετακινούσανε τη βάρκα παρακεί. Ξέρανε μερικά καλά στέκια, που δεν ήτανε βέβαια πάντοτε σίγουρα.

—Είχα μπλεξίματα αυτές τις μέρες, γι' αυτό δε φάνηκα, ψιθύρισε έπειτα από λίγο η Σταυρούλα.

—Το καταλάβαμε... γιατί μας έκοψε η λόρδα, είπε ο Τάκης χωρίς να σηκώσει τα μάτια του από το σημείο που η πετονιά είχε χαθεί κάτω από την επιφάνεια της θάλασσας. Και καταλάβαινες από το νεύρο που τίναζε τις συλλαβές ότι ήτανε τσαντισμένος.

—Πιάσανε τον πατέρα μου και κοντέψανε να πιάσουνε και τον Άρη.

Αυτό δεν το περιμένεις. Τρία αγορίστικα κεφάλια κουρεμένα γουλί σηκωθήκανε ταυτόχρονα προς το μέρος της και έξι καστανά μάτια κόκκινα από την ταλαιπωρία της πείνας και της νύχτας κρεμαστήκανε από τα χείλια της.

—Προχτές, όταν τελείωσε τη βάρδια του στον σιδηροδρομικό σταθμό, πήγε με τον Άρη να δουν τη θεία Ευσεβεία στην Παλιά Οβριακή, άρχισε να εξηγεί η Σταυρούλα. Έχει πέσει στο κρεβάτι με τη μέση της και δεν μπορεί να κουνηθεί κάμποσες μέρες τώρα. Αλλά κάνανε μπλόκο οι Γερμανοί με τους ταγματσαφλίτες.

Η Σταυρούλα σταμάτησε. Η πετονιά τεντώθηκε πάνω στον δείκτη του δεξιού της χεριού. Την ανέβασε γρήγορα κι ένας σπάρος μεγαλούτσικος σπαρτάρησε στον αέρα. Τον έπιασε επιδέξια, του βγαλε από το στόμα τ' αγκίστρι και τον πέταξε στον κουβά που είχανε πάντα μες στη βάρκα γι' αυτή τη δουλειά. Έδωσε την πετονιά της στον Ντίνο να δολώσει.

—Γιατί; ακούστηκε η φωνή του Θανάση.

—Τι γιατί; ρώτησε αφηρημένη η Σταυρούλα.

—Γιατί κάνανε μπλόκο; ρώτησε ο Θανάσης.

—Γιατί, λέει, έχουνε κάνει κρησφύγετα οι αντιστασιακοί στη γειτονιά, είπε η Σταυρούλα και πήρε από τα χέρια του Ντίνου το δολωμένο σκουλήκι. Έκανε δυο σβούρες την πετονιά και την έριξε στο νερό. Η γιαγιά μου, όμως, φωνάζει ότι αυτά είναι δικαιολογίες. Σε όλες τις γειτονιές κάνουνε μπλόκα και πολλές φορές τα βράδια χτυπούν όποιο νε βρούνε μπροστά τους.

—Κι ο πατέρας σου; ρώτησε ο Τάκης.

—Δεν πρόλαβε. Έτρεξε αλλά τον πιάσανε. Τον πήγανε στον Παύλου Μελά. Όλους τους άντρες πάνω από δεκαεφτά χρονών που μαζέψανε εκεί τους πήγανε.

—Τον είδες;

—Κανέννας δεν μπορεί να τον δει. Μόνο η μάνα μου πηγαίνει κάθε πρωί έξω από τα σύρματα, σε μια ουρά από δω ως το Μπεχτσιανάρ, για ν' αφήσει φαΐ. Της γυρνάνε άδειο το δοχείο αλλά εκείνον δεν τον βλέπει.

—Εκείνος τη βλέπει; ρώτησε ο μικρότερος της παρέας.

—Όχι, Ντίνο μου, κανέννας από τους δυο δε βλέπει τον άλλον, του απάντησε η Σταυρούλα και ξανατράβηξε την πετονιά. Ένας μικρότερος σπάρος προσπάθησε να ξεγλιστρήσει από τ' αγκίστρι αλλά δεν τα κατάφερε.

Ο Τάκης ξεροκατάπιε και παρόλο που από ώρα κι η δική του πετονιά τραβούσε πάνω στο δάχτυλό του, δεν έβλεπε ότι κάτι αγωνιζότανε να ξεφύγει από τ' αγκίστρι ένα μέτρο κάτω από την επιφάνεια της θάλασσας. Κι εκείνος δεν μπορούσε πια να δει τον πατέρα του και ήξερε πόσο απαίσιο ήταν αυτό. Όσο ζούσε στ' ορφανοτροφείο τον έβλεπε σε μια φωτογραφία που είχε πάνω σε μια καρέκλα δίπλα στο κρεβάτι του.

Αλλά εκείνος ο Γερμανός με την καμπαρντίνα που διάταζε και είχε μπει ξαφνικά μαζί με μια στρατιά από Γερμαναράδες στ' ορφανοτροφείο για να τ' αδειάσουνε, είχε κάνει μια έτσι με το χέρι του κι είχε γκρεμίσει όλα τα πράγματα των παιδιών και φωνάζοντας «Raus, raus»² τα 'διώξε πυξ λαξ και δεν τ' άφησε να πάρουνε μαζί τους φεύγοντας τίποτα.

2. Έξω.

—Κι ο Άρης; Ξανακούστηκε η φωνή του Θανάση.

—Έτρεξε πιο γρήγορα. Χάθηκε σαν σαΐτα προς τη μεριά του Αγίου Μηνά. Κι οι Γερμανοί είχαν να κουμαντάρουνε πολύ κόσμο και δεν τον πήρανε στο κατόπι.

Τσίμπησε κι η πετονιά του Θανάση κι εκείνος την τράβηξε διστακτικά. Μα ο δισταγμός είναι καλό πράγμα στο ψάρεμα, γιατί οι απότομες κι οι βιαστικές κινήσεις μπορεί να βοηθήσουνε το ψάρι να ξεγλιστρήσει από την παγίδα. Έπιασε μπαρμπούνι καλοθρεμμένο ο Θανάσης κι η παρέα ξέχασε προς στιγμή τον πατέρα της Σταυρούλας και το στρατόπεδο του Παύλου Μελά, που ήτανε ο φόβος και ο τρόμος της πόλης, και πανηγύρισε.

Κανένας δεν είχε γυρίσει ως τα τώρα από το στρατόπεδο του Παύλου Μελά, έναν χρόνο σχεδόν γερμανικής Κατοχής στην πόλη. Το 'ξερε η γιαγιά της Σταυρούλας, το 'ξερε κι η μαμά της, το 'ξερε κι ο Άρης που ήτανε μεγάλος, φοιτητής και δούλευε στην Αντίσταση. Αλλά στη Σταυρούλα γιατί να το πούνε; Φοβίζεις τόσο πολύ ένα παιδί;

Ξέρανε επίσης ότι ο πατέρας της δεν πήγε στην Παλιά Οβριακή για επίσκεψη στην κοψομεσιασμένη θεία Ευσεβεία αλλά για δουλειά σ' ένα κρησφύγετο της αντιστασιακής οργάνωσης των σιδηροδρομικών. Αλλά στη Σταυρούλα γιατί να το πούνε; Κάνεις συνένοχο σε κάτι τέτοιο ένα παιδί;

Η παρέα ψάρεψε κάμποσο ακόμα και μάζεψε καλή σοδειά. Ψιλογέμισε ο κουβάς σπάρους, μικρά λυθρίνια, μπαρμπούνια που σπαρταρούσανε μέσα στο νερό, ώσπου κουραστίκανε σιγά σιγά κι εγκαταλείψανε τη μάχη.

Ο Τάκης όμως δεν έπιασε ψάρι ούτε για δείγμα. Τα ψάρια ροκανίζανε το σκουλήκι του, πιάνονταν και ξεπιάνο-

νταν από τ' αγκίστρι του, ταρακουνούσανε την πετονιά του, μα εκείνος χαμπάρι. Τα μάτια του κοιτάζανε τη χειμωνιάτικη θάλασσα μα βλέπανε τον πατέρα του να του χαμογελάει χαρούμενος από κείνη την κτρινισμένη φωτογραφία στο λιμάνι της Σμύρνης, πριν ένα χέρι γεμάτο μίσος σπάσει σε χίλια κομμάτια το γυαλί που τον προστάτευε.

Οι Γερμανοί στρέφανε πού και πού το βλέμμα τους προς τη μικρή βάρκα και την παρέα των παιδιών που ψάρευε σε μια νοητή ευθεία από το σημείο όπου στέκονταν εκείνοι. Μιλούσανε, γελούσανε, καπνίζανε τα τσιγάρα τους και τα κοίταζαν. Στ' αυτιά τους φτάνανε καμιά φορά κι οι κουβέντες τους σπρωγμένες από τον θαλασσινό αέρα. Κι επειδή οι μηχανές του υφαντουργείου δε λειτουργούσανε πια, μπορούσαν να τις ακούσουνε αρκετά καθαρά. Αλλά ήτανε παιδιά, τι μπορούσαν να λένε; Άλλωστε οι Γερμανοί δεν ξέρανε ελληνικά.

Όταν το παρεάκι βγήκε στη στεριά, τα δόντια του Ντίνου χτυπούσανε και τα χείλια του τρέμανε. Δυο ώρες ακίνητος στην κουπαστή συν η πείνα είχανε παγώσει το κορμί του. Αλλά κι οι άλλοι χτυπούσανε τα πόδια τους στα φύκια και τρίβανε τις παλάμες τους να ζεσταθούν.

Μοιράσανε δίκαια την ψαριά: μισή η Σταυρούλα που έβαζε τη βάρκα και τις πετονιές και που της χρωστούσανε το σπιτάκι του φύλακα, μισή οι τρεις τους. Ο Τάκης, ο Θανάσης κι ο Ντίνος ήτανε ευχαριστημένοι. Αυτό το μεσημέρι θα τρώγανε.

Ο λουστράκος

Το απομεσήμερο ο Τάκης με γεμάτη την κοιλιά άρχισε ν' ανηφορίζει προς τα πάνω. Με τα χέρια στις τσέπες του κοντού παντελονιού του, περπατούσε, κλοτσούσε τις πέτρες που συναντούσε στον δρόμο του και σκεφτότανε ότι καλά ήτανε τα ψάρια αλλά είχανε ένα κουσούρι, βρε αδερφάκι μου: τα χώνευες στο άψε σβήσε και μετά πάλι από την αρχή, πείνα και των γονέων. Κι είχε αρχίσει να τη φοβάται αυτή την ώρα ο Τάκης, την ώρα δηλαδή που η πείνα θ' άρχιζε πάλι να χτυπάει την πόρτα του και να παίξει απ' έξω παραπονιάρικα το βιολί της.

Διέσχισε τη γειτονιά του Βαρόνου Χιρς και πήρε δεξιά και ίσια την οδό Μοναστηρίου απέναντι από τον συνοικισμό του Ρεζί-Βαρδάρ. Χαιρέτησε τον γερο-Λώλο που, καμπουριαστός με το παλιοπαλτό του να σέρνεται στο χώμα ξηλωμένο από τη μια μεριά, έψαχνε στον δρόμο για καμιά πεταμένη γόπα.

Ο Τάκης είχε αποφασίσει να ανεβεί στην Άνω Πόλη να συναντήσει τα υπόλοιπα παιδιά. Ήξερε το γιατίάκι τους. Πίσω από την Πορτάρα, ίσια πάνω, λίγο πριν τις φυλακές

του Γεντί Κουλέ σ' ένα λαγούμι, που είχαν ανακαλύψει κάτω από τη γη, είχανε μαζέψει κάμποση παλιατζαρία κι είχανε φτιάξει το κονάκι τους. Εκεί κρύβανε και τις προμήθειες που κλέβανε από τους Γερμανούς: λάδι, πατάτες, καλαμποκάλευρο, σταφίδες, τσιγάρα. Στην είσοδο στοιβάζανε ένα σωρό σκουριασμένα σύρματα και ξερόκλαδα που κόβανε από τις πικροδάφνες.

Ο Τάκης είχε ξεκινήσει στην ομάδα μαζί τους γιατί όταν τους διώξανε οι Γερμανοί απ' το Παπάφειο, βρεθήκανε στον δρόμο. Και στον δρόμο καλύτερα να είσαι με τους άλλους παρά μόνος σου. Τριγυρνούσανε στην πόλη, τρυπώνανε σε υπόγεια και σε σπίτια που είχανε μισογκρεμιστεί από τους βομβαρδισμούς και κάνανε ρεσάλτα σε γερμανικά καμμόνια που κουβαλούσανε λάδι ή καρβέλια για τον στρατό και κλέβανε με οργανωμένο σχέδιο. Ο κόσμος τους ήξερε και τους αναγνώριζε από μακριά: «Το ξυπόλυτο τάγμα» έλεγε.

Έπειτα όμως από κάμποσους μήνες ο Θανάσης δεν μπορούσε άλλο ν' ανασάνει χωμένος εκεί κάτω. Ξαφνικά του σωνότανε ο αέρας και του κοβότανε η αναπνοή, κοκκίνιζε, κι όσο κι αν άνοιγε το στόμα του ο αέρας δεν έμπαινε με τίποτα μέσα. Και σαν κοτόπουλο που το 'πνιγες έτρεχε σφαίρα στην τρύπα που είχανε για έξοδο και μόνο εκεί στο άνοιγμα, στην κατεβασιά του λόφου, μ' όλο τον ορίζοντα δικό του, σιγά σιγά ηρεμούσε.

Κι ο Θανάσης ήτανε φίλος του αδερφικός. Από την αρχή μαζί στο ορφανοτροφείο, σε διπλανά κρεβάτια, ντουέτο στα κόλπα, μια μέρα είχανε χαρακώσει κάτι φλέβες κι ανακατώσανε και το αίμα τους. Και τον Ντίνο, τον αδερφό του Θανάση, που ήτανε μικρός κι αδύνατος σαν Λάζαρος, δε γινότανε να τον αφήσουνε με το τσούρμιο. Άσε που στην

αρχή πίστεψε ο Τάκης ότι οι τρεις τους μπορούσαν να κρύβονται καλύτερα, να ξεφεύγουν ευκολότερα και να τρώνε κάτι παραπάνω.

Τότε περίπου ήτανε που ο Τάκης, ο Θανάσης κι ο Ντίνος κατηφορίσανε προς τη θάλασσα, γνωρίσανε τη Σταυρούλα, τους έδειξε το σπιτάκι στα τούβλα του Παπαγεωργίου κι από βουνίσιοι γίνανε θαλασσινοί. Μένανε όμως πάντα δεμένοι σαν αδέρφια με τους άλλους ορφανούς.

Ο Τάκης θ' ανηφόριζε λοιπόν στην παλιοπαρέα να δει μην είχανε τίποτα περισευούμενα να του πασάρουνε κι αν ήτανε να βοηθήσει σε κανένα κόλπο, χαλάλι. Πώς αλλιώς μπορούσαν οι τρεις τους να βρουνε φαΐ, γιατί μόνο ψάρια ξεροσφύρι, πορτοκάλια και κανένα συσιτίο δε φτάνανε με τίποτα. Τα πενήντα δράμια ψωμί από πίτουρο και τα πέντε φασόλια που κολυμπούσανε στο θολό νερό της μερίδας του συσιτίου δεν ήτανε φαΐ. Εκτός κι αν υπολόγιζες για κρέας τα σκουλήκια που σιγοτρώνανε τα φασόλια και βράζανε μαζί τους στο καζάνι πλέοντας στο καφετί σίχαμα. Άσε που τον τελευταίο καιρό του Τάκη του 'χε καρφωθεί η ιδέα ότι ο Ντίνος κάθε πρωί που ξημέρωνε ο Θεός τη μέρα του ξύπναγε όλο και πιο χλωμός.

Μια φωνή βγαλμένη από μεγάφωνο τον τρώμαξε και γύρισε την πλάτη του να δει. Το «Τέρας», το μαύρο αυτοκίνητο των Γερμανών, φορτωμένο ένα μεγάλο μεγάφωνο ανακοίνωνε τσουλώντας αργά στον σχεδόν άδειο δρόμο τα τελευταία νέα: «Γνωστοποιήσις προς τον ελληνικόν πληθυσμόν...» και η βαριά φωνή έλεγε αργά και τονισμένα κάτι ελληνικά δύσκολα που στ' αυτιά του Τάκη πέφτανε

σαν πέτρες και στο μυαλό του σαν τα προβλήματα που έβαζε στ' ορφανοτροφείο ο δάσκαλος κι εκείνος δεν τα 'λυνε ποτέ. Τις λέξεις «θανατικές εκτελέσεις» όμως και «τυφεκισμών», όπως και τη φράση «πάσα προσβολή κατά των Γερμανικών Στρατευμάτων Κατοχής τιμωρείται με παραδειγματικήν ανστηρότητα» τις κατάλαβε μια χαρά. Την ανστηρότητα αυτή την είχε δει πολλές φορές με τα μάτια του.

Κι ο Τάκης, όταν το «Τέρας» τον προσπέρασε, έσκυψε και κοίταξε μέσα από τα κλεισμένα του τζάμια. Ένας Γερμανός στρατιώτης οδηγούσε και δίπλα του καθότανε ένας Έλληνας. «Ταγματσαφάλης θα 'ναι» σκέφτηκε ο Τάκης.

Ανατρίχιασε. Ήξερε ότι τα καρντάσια από τ' ορφανοτροφείο στην Άνω Πόλη πιο πολύ φοβούνταν τους ταγματσαφάληδες παρά τους Γερμανούς της Γκεστάπο. Οι Έλληνες συνεργάτες των Γερμανών, έλεγε μια φήμη που τριγυρούσε από πόρτα σε πόρτα τις πιο σκοτεινές νύχτες μέσα στην πόλη, ήτανε χειρότεροι κι από τους ίδιους τους κατακτητές.

— Ε, Τάκη Τρεχάλα, ακούστηκε στον απόηχο του μεγάλου που απομακρυνότανε μια σφυριχτή φωνή.

Μόνο παλιόφιλοι ξέρανε το παρατσούκλι του. Ο Τάκης γύρισε το κεφάλι. Στη γωνιά του δρόμου ένας μικρός λούστρος με το κασελάκι, τις βούρτσες και τα βερνίκια του τον κοίταγε και χαμογελούσε.

— Πέπο, άλλαξες το στέκι σου; τον ρώτησε ο Τάκης και προχώρησε προς το μέρος του.

— Η γωνιά μου μάτωσε προχτές, Τρεχάλα. Μέσα σε τόσο αίμα κανένας δε θέλει να λουστράρει τα παπούτσια του. Είπα λοιπόν κι εγώ να 'ρθω προς τα δω μπας κι αλλάξει η τύχη μου.

Και του διηγήθηκε για το μπλόκο των Γερμανών τρεις μέρες πριν στην Παλιά Οβριακή, εκεί γωνία Βενιζέλου με Ιουστινιανού.

— Δε μαζέψανε μονάχα τους άντρες για του Παύλου Μελά, αλλά χτυπήσανε κιόλας. Ο κόσμος δεν περνάει αυτές τις μέρες από κει. Να 'μαι, λοιπόν, κι εγώ.

— Τι νέα; ρώτησε ο Τάκης, έτσι πιο πολύ για ν' αλλάξει την κουβέντα, με το μυαλό του στον πατέρα της Σταυρούλας.

— Μπάξει η λαμαρίνα νερό και δεν έχω πού να ησυχάσω το βράδυ, είπε ο Πέπο κι έτριψε τα χέρια του να ζεσταθούνε.

— Άσε, παντού τα ίδια, κούνησε το κεφάλι του ο Τάκης και σκέφτηκε το κρύο στα τούβλα του Παπαγεωργίου. Αφού είναι βράδια που ονειρεύομαι ότι κοιμάμαι σε ξυλόφουρνο για να ζεσταθώ.

— Έλα, σάλτα στον μπάγκο μου να σου λουστράρω τα πατούμενα, χαμογέλασε σαν να του 'ρθε ξαφνικά η όρεξη ο Πέπο.

— Τι να λουστράρεις, ρε Πέπο; Λουστράρονται τα σαράβαλα;

— Όλα τα πατούμενα λουστράρονται, Τρεχάλα.

— Φοβάμαι μην, άμα τα γυαλίσεις, βλέπω τις τρύπες μεγαλύτερες, γέλασε ο Τάκης και σήκωσε το δεξί παπούτσι του και τ' απίθωσε στο κασελάκι.

Είχε ξεχάσει πού τα 'χε ξετρυπώσει αυτά τα παπούτσια. Μάλλον τα 'χε βρει μπροστά σ' ένα σπίτι που δε θα 'χε άλλον άντρα εξόν από αυτόν που πέθανε, κι οι γυναίκες του σπιτιού βγάλανε όλα τα παπούτσια του στο κατώφλι για να βολευτεί κάποιος απόδετος περαστικός. Αυτό όμως που ο Τάκης δεν μπορούσε να ξεχάσει με τίποτα ήταν ότι

αυτά τα παπούτσια δεν ήτανε το νούμερό του, γιατί για να τα φοράει και να μην του μπαινοβγαίνουνε σαν μασέλα σε ξένο στόμα και τι δεν είχε παραχώσει μέσα: κομμάτια τσαλακωμένο χαρτί, κάτι κουρέλια, ακόμα και μια σόλα που ξεκόλλησε υπομονετικά από ένα άλλο πεταμένο ζευγάρι. Κι έσφιγγε τα κορδόνια όσο δεν πήγαινε άλλο για να τ' ασφαλίσει στο πόδι του και προσπαθούσε να τα φοράει όλη την ώρα για να συνηθίσει τα χνότα τους κι εκείνα τα δικά του. Γιατί μια εποχή τριγυρούσε όπως κι όλα τα υπόλοιπα αλάνια ξυπόλυτος. Και ξυπόλυτος πάλι έτρεχε σαν τον άνεμο. Τελευταία όμως δεν ήθελε ο κόσμος να βλέπει τα ποδάρια του.

Τα χέρια του Πέπο Κοέν δουλεύανε μαστόρικα πάνω στο φαγωμένο δέρμα: μάλλινο πανί δεξιά αριστερά και πάνω κάτω, τζιλάς³ που τον άλειφε με τα δάχτυλα και μετά τον δούλευε πρώτα με μια λεπτή βούρτσα και ύστερα με μια χοντρή κι έπειτα πάλι με το πανί.

—Κάποτε είχαμε καλύτερα υλικά. Τώρα δουλεύουμε με τον αέρα, είπε ο Πέπο χωρίς να σταματήσει στιγμή τη δουλειά.

Ο Πέπο είχε τόση ταχύτητα και μαεστρία στα χέρια, που ο Τάκης τα 'χανε από τα μάτια του και τα 'βλεπε να γίνονται μια χοντρή, ακαθόριστη γραμμή που πηγαινοερχότανε πάνω στα παπούτσια του αδιάκοπα.

Και μόνο στο δεύτερο παπούτσι, ζαλισμένος από το πηγαινέλα, ο Τάκης σήκωσε το κεφάλι του και κοίταξε τη βιτρίνα του καφενείου Πανελλήνιον, που βρισκότανε πίσω από την πλάτη του Πέπο. Μια μεγάλη αφίσα ήτανε κολ-

3. Λίπος.

λημένη στο τζάμι με ζωγραφισμένη μια Λερναία Ύδρα και πάνω πάνω μια φράση που έλεγε: «Οι Εβραίοι είναι ανεπιθύμητοι».

Ο Τάκης κοίταξε το τέρας με τα φιδίσια κεφάλια, κοίταξε και το σκυμμένο κεφάλι του φίλου του κι αντίστροφα. Ξανακοίταξε. Οι κόκκινες τρίχες στο κεφάλι του Πέπο καθόλου δε θυμίζανε το ερπετό.

— Εσύ είσαι μεγάλος μάστορας, φιλαράκι. Βγαίνει το μεροκάματο;

— Όταν στήνομαι έξω από τα ξενοδοχεία ή την Κομαντατούρα κάτι γίνεται. Αλλά κάνω τον μουγγό για να μην καταλάβουν οι Γερμαναράδες ότι είμαι Εβραίος.

Κι άρχισε ο Πέπο να δείχνει στον Τάκη πώς συνεννοείται με τη μουγγαμάρα του κι ο Τάκης έσκασε στα γέλια.

— Πρέπει να τους τα παίρνεις διπλά με τέτοια παράσταση που δίνεις, μαστοράντζα.

— Μα αν καταλάβουνε ότι παίζω θέατρο κήηκα, Τρεχάλα, είπε ο Πέπο και σήκωσε τα μάτια στον φίλο του κι εκείνος είδε τις κατακόκκινες φακίδες του να τον κοιτάζουνε φοβισμένες.

Από το βάθος του δρόμου, από την αντίθετη κατεύθυνση, ξαναφάνηκε το «Τέρας». Αυτή τη φορά ό,τι έλεγε το megάφωνο ο Τάκης ο Τρεχάλας το κατάλαβε με το πρώτο: «*Παρακαλούνται οι κάτοικοι να μην εξέλθουν της οικίας τους πέραν της 6ης απογευματινής. Όστις παραβεί την διαταγήν θα πυροβολείται αμέσως*». Ήτανε από τα ξαφνικά της γερμανικής διοίκησης, που σήμαιναν ότι κάποιος «ντου» ετοιμάζανε για τη νύχτα οι γκεσταπίτες και θέλανε να καθαρίσουνε τους δρόμους από νωρίς.

— Μάζευ' τα και φύγαμε, Πέπο, είπε και πάτησε και τα

δύο πόδια του στο χώμα κοιτάζοντας τα παπούτσια του ο Τάκης. Είσαι μάγος, Πέπο. Πρώτη φορά δε βλέπω τις τρύπες στα πατούμενα, είπε και πρόσθεσε: Την πληρωμή θα σου τηνε χρωστάω.

—Μη σκοτίζεσαι, για τους φίλους κάνουμε ευκολίες, γέλασε πονηρά ο Πέπο και ικανοποιημένος από τη χαρά του φίλου του νοικοκύρεψε στα γρήγορα τα σύνεργά του και φορτώθηκε το κασελάκι στην πλάτη του.

—Θα 'χει όργανα απόψε στους δρόμους, Πέπο. Η νύχτα δεν είναι για μας. Θα γυρίσω κι εγώ στα παιδιά, πάω άλλη μέρα στα καρντάσια της Άνω Πόλης.

Παρέα οι δυο τους, ο Τάκης ψηλότερος, ο Πέπο δίπλα του πολύ πιο κοντός, περπατήσανε ως τον συνοικισμό του Βαρόνου Χιρς. Ο Πέπο με τον πατέρα του και την αδερφή του έμεναν εκεί μέσα, σε μία από τις χειρότερες παράγκες της εβραϊκής φτωχογειτονιάς. Ο πατέρας του, ο μπαρμπα-Λεόν, χαμάλης στο λιμάνι, δεν μπορούσε να πληρώσει για κάτι καλύτερο.

Πριν την πυρκαγιά του '17 νοίκιαζε ένα μαγαζάκι στην αγορά, μια τρύπα, όπου πουλούσε μασούρια, ρέλια και φερμουάρ. Η πυρκαγιά όμως καρβούνιασε τα πάντα μαζί με τα δύο δωμάτια πάνω από το μαγαζί όπου κατοικούσε αυτός κι η γυναίκα του, μαζί και τις οικονομίες που φυλάγανε πίσω από το ψεύτικο χώρισμα σ' ένα ντουλάπι της κουζίνας.

Η αδερφή του Πέπο, που δούλευε στο υφαντουργείο του Τόρρες πριν το κλείσουν οι Γερμανοί και το μετατρέψουν σε αποθήκη τροφίμων, είχε μείνει τώρα άνεργη. Κυκλοφορούσε με τη μακριά κοκκινωπή πλεξούδα της ανάμεσα στα χαμόσπιτα, βοηθούσε τις γριές και τους γέροντες σε ό,τι της

ζητούσαν κι όταν πήγαινε για δουλειές και χαμογελούσε με τα πράσινα μάτια της περνώντας μπροστά από το καφενείο Ραμόνα, που πριν την Κατοχή μάζευε ένα μελίτσι άντρες όλων των ηλικιών, οι νέοι βλέπανε μπροστά τους πεταλούδες κι οι γέροι βλαστημούσανε που ο χρόνος τούς γέμιζε άσπρα σημάδια που δεν κρύβονταν με τίποτα.

Ο Τάκης την ήξερε τη Λούνα και τη χαιρέτησε με σεβασμό, τώρα που την είδε να περιμένει τον Πέπο έξω από την παράγκα.

— Άκουσα, είπε η Λούνα στον αδερφό της, κι ανησύχησα. Va lavate.⁴

Πήρε το κασελάκι από τα χέρια του και χαμογέλασε στον Τάκη.

— Καληνύχτα, του είπε.

— Καληνύχτα, της είπε κι εκείνος και περπάτησε κάμποσα μέτρα με το χαμόγελό της στα μάτια του.

Κι έτσι κοιτώντας την, καθώς κατέβαινε προς τη θάλασσα, δεν κατάλαβε την πείνα που είχε αρχίσει πάλι επίμονα μέσα στο στομάχι του το βιολί της.

4. Πήγαινε να πλυθείς.